

Huisnummering in Amsterdam 1796-1876

BURGER WYK N°45.

Huisnummers waren lang onbekend in Amsterdam. In 1734 kregen alle huizen een verpondingsnummer maar dat kwam niet op de gevel te staan. De wrevel door de onvindbaarheid van personen en hun woonhuizen verergerde met het groter worden van de stad. *“Herengracht bij de Oude Leliestraat, waar de Wildeman uithangt”* was nog een heel redelijke aanduiding maar erger werd het als het huis geen kenteken had. Dan werd het zoiets als *“Herengracht, ’t tweede huis benoorden de Pottenbakkersgang”*.

Het uitroepen van de Bataafse Republiek was een goede gelegenheid om daar verandering in te brengen, aangezet daartoe door de Franse regelzucht. Om te beginnen werd begin 1795, nadat het Franse leger over de bevroren rivieren was binnengevallen, binnen twee maanden elk stadsbestuur, Statenregering en tenslotte de Staten-Generaal gezuiverd van prinsgezinde bestuurders, en vervangen door patriotten. De nieuwe machthebbers hadden haast..., ongelofelijke haast. Begin oktober 1795 kregen alle gemeenten opdracht een volkstelling voor te bereiden en de opdracht om vast te stellen hoeveel kiesgerechtigden waar precies woonden. In een stad van 10.000 inwoners was dat te doen maar in Amsterdam woonden toen ongeveer 200.000 zielen, stonden er zo’n 33.500 huizen en werden 60.000 stembiljetten gedrukt voor de aanstaande verkiezing van één kiesman per wijk. Het leek het stadsbestuur het beste om de enigszins up-to-date gehouden registers van de Huiszittenwijken te hanteren en de desbetreffende wijkmeesters opdracht te geven alle huizen met hun bewoners in kaart te brengen. Er waren 135 stadswijken en nog 6 buitenwijken. De wijkmeester moest elk huis een nummer geven, doorlopend tot hij alle huizen in zijn wijk gehad had. Het ging daarbij louter om huizen waarin gewoond werd; loodsen, schuren, pakhuizen, fabrieken, enzovoort werden overgeslagen. Elke wijkmeester deed dat op z’n eigen houtje en door de haast niet altijd even adequaat, maar het was een begin en in principe hadden alle huizen in Amsterdam nu een huisnummer. Die waren met krijt op de gevel aangebracht en bleven er niet voor lang. Als Oranjegezinden of mensen die bang waren voor personele belastingen de cijfers niet uitgewist hadden, deed het weer dat wel. Tot overmaat van ramp kwam uit Den Haag op 6 januari 1796 ook nog de instructie de stad in 14 districten te verdelen met elk 30 grondvergaderingen van elk ongeveer 500 inwoners. Dit stelsel was goed voor een bevolking tot 210.000 inwoners. Een grondvergadering had niets met grond te maken maar was de laagste instantie die hogere instanties benoemde, ongeveer zoals een districtenstelsel vandaag nog functioneert.

Schilderij door Egbert van Drielst m.m.v. Adriaan de Lelie: Krayenhoff in Frans uniform bij zijn vertrek uit Maarssen op zondagochtend 18 januari 1795 om de volgende dag officieel de Bataafse Republiek uit te roepen.

Amsterdam 1795 – Een revolutionaire wind waait door Europa. Het is eind 18e eeuw. Ook Nederland ervaart de impact van de Franse revolutie. De weerstand tegen de adel groeit en verlichtingsidealen voeden de wens naar een hervormde, meer egalitaire, maatschappij. Zonder enig bloedvergieten lijkt de revolutie zich op fluwelen wijze in Nederland te voltrekken. Willem V vlucht in de avond van 18 januari 1795 naar Engeland en een dag later, op de negentiende, wordt de Bataafse republiek uitgeroepen.

Districtenstelsel

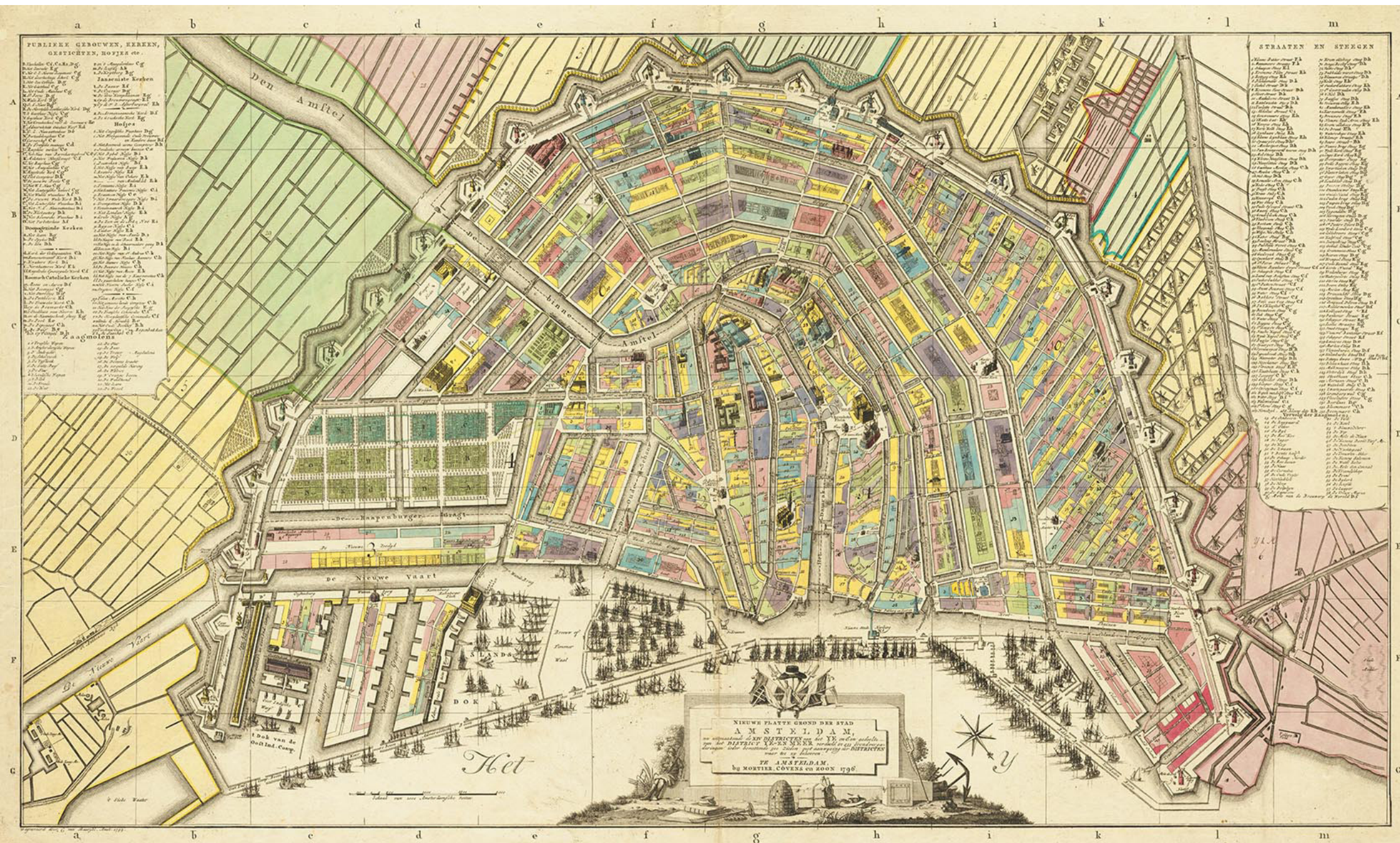
Er was een commissie voor nodig om de stad zodanig op te delen. Aan het hoofd stond Jean Henri van Swinden, professor in wis- en natuurkunde aan het Atheneum Illustre. Op 7 januari 1796 werden dezelfde wijkmeesters opnieuw gevraagd, nu om de nieuwe nummering aan te brengen; eerst in rood krijt. Daar kregen ze één dag voor om zo snel mogelijk gevolgd te worden door een horde schilders die de nummers in verf moesten vereeuwigen. Elk huis kreeg nu een nummer dat bestond uit een districtsnummer (1 t/m 14), een grondvergaderingsnummer (1 t/m 30) en een huisnummer. Dat was een hele mond vol! De wijkmeesters kregen instructies mee en een lijst met de huizen met daarop in rode inkt het vooraf bepaalde nummer. Opnieuw werd de nummering gesaboteerd voordat de schilder langs geweest was. Het stadsbestuur stelde sancties in voor elke bewoner die de nummering onleesbaar had gemaakt. Om er opnieuw een puinhoop van te maken hoefde niet alleen gesaboteerd te worden, sommige wijkmeesters deden een duit in het zakje door ook deze keer weer slordig te zijn bij de uitvoering van hun taak. Een handicap was dat hun oude wijk nu opeens een onderdeel uitmaakte van een groter district, maar net zo makkelijk een districtsgrens overschreed. Ze schreven dan bijvoorbeeld alleen het huisnummer op en lieten het D-nummer en/of G-nummer achterwege. De schilder die niet persé uit de wijk kwam moest maar raden welke letters of nummers dat waren. Reden genoeg om onder leiding van burger Bontjes een troep beambten nog in februari op pad te sturen om de nummering te controleren en desnoods te verbeteren of aan te vullen. De afspraak was dat een schilder achter de controleur aanliep die binnen een dag het nummer in verf aangebracht zou hebben.

Het systeem was misschien op papier helder en elk huis was nu terug te vinden. Voor bezoekers, postbestellers en buitenstaanders was het systeem echter onoverzichtelijk. Waar zich een nummer in zo'n grondvergadering bevond was volstrekt willekeurig en moeilijk te vinden zonder een hele wandeling door de wijk te maken. Bovendien kon in één en dezelfde straat meerdere keren hetzelfde huisnummer voorkomen, iets dat op een Prinsengracht bijvoorbeeld geen theoretisch probleem was. De langste gracht van Amsterdam doorkruiste 18 buurten en het nummer 514 kwam er zes keer voor. Het stelsel functioneerde niet zonder de voorvoegsels. Nog tijdens de uitvoering van deze codering bedacht de commissie Van Swinden dat dit nooit als werkbare huisnummering kon dienen, terwijl het stadsbestuur dat wél zo voorgepiegeld had.

De huisnummering in Amsterdam

Bij renovatiewerkzaamheden aan het pand Herengracht 263 ontdekte men een huisnummer uit 1796. Het nummer betekent: District 13 Grondvergadering 24 huis No.181. De laatste één is verdwenen maar kaarten met ingeschreven huisnummers duiden op No.181. Foto: Studio Roeland Koning

Straatnaamborden

Nog tijdens de uitvoering van het aanbrengen van de huisnummering volgens het districtenstelsel kwam de commissie Van Swinden tot inkeer. Het werd beter geacht om het huisnummer van het districtenstelsel los te maken en aan de straatnaam te verbinden. Maar dan moesten er wél eerst straatnaamborden komen. De roep daarom had al vóór 1795 geklonken, maar het was een dermate ingrijpende en kostbare operatie dat het er niet van gekomen was. Omdat de voorbereidingen voor de verkiezing alle hulpkrachten aan het werk had, kon het voorstel niet eerder dan ná de verkiezingen opnieuw op de agenda geplaatst worden. Op 25 februari 1796 besloot het stadsbestuur tot het aanbrengen van straatnaamborden en op 11 maart tot invoering van een andere nummering. In het nieuwe systeem werd een hele gracht of straat doorgenummerd van 1 tot het laatste huis. Men begon met de hoofdgrachten te nummeren, waarbij nr.1 aan de Amstel stond op het punt dat het dichtst bij het stadshart (Dam) lag. Aansluitend werd genummerd tot de Brouwersgracht om aan de overzijde terug te nummeren tot de Amstel. Aansluitend kwamen de dwarsgrachten en -straten aan de beurt, zich steeds oriënterend op de Dam. Als dat oriëntatiepunt twijfel liet, nam het IJ die rol over. Tot zover de theorie.

De huisnummers werden eenmalig door de stad aangebracht met de opdracht dat bij schilder- of restauratiewerken het nummer steeds opnieuw en op dezelfde plek zou moeten worden teruggebracht.

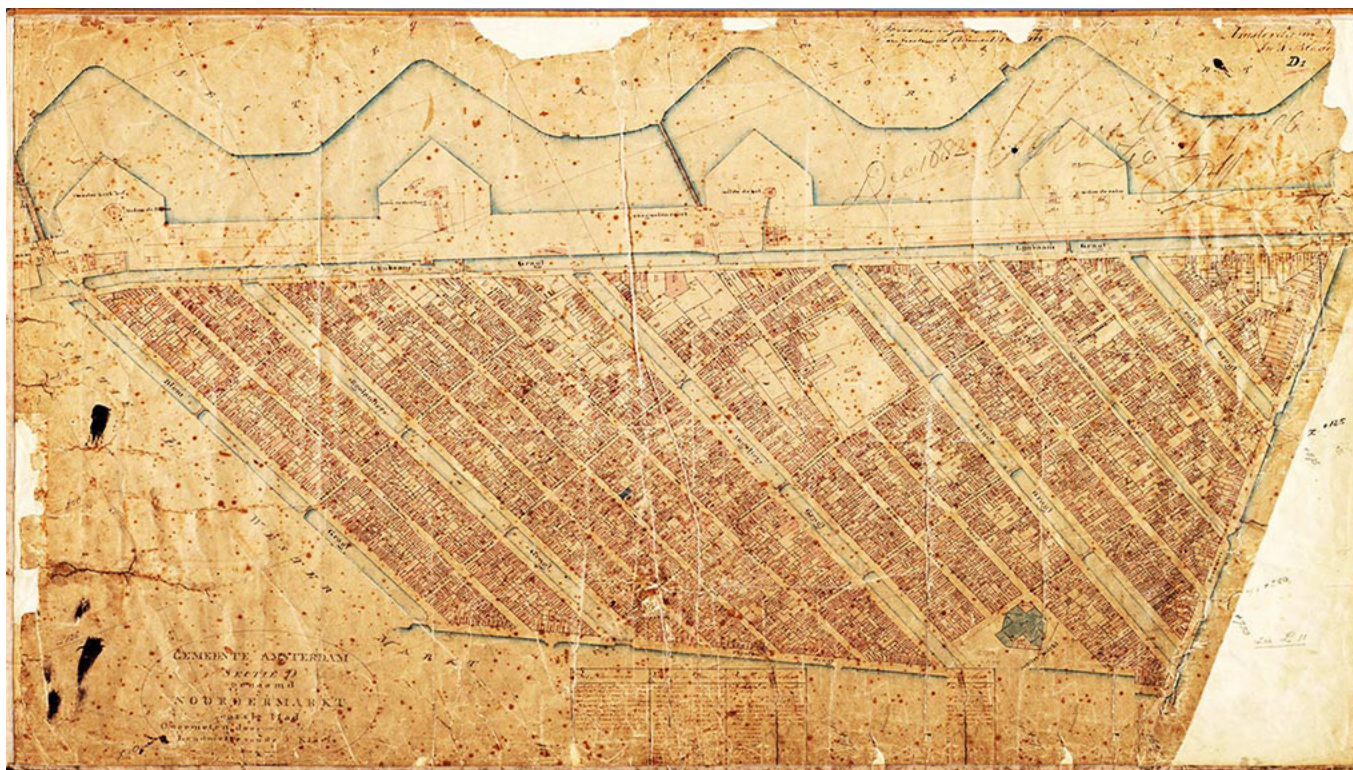
De straatnaamborden werden een zaak van Stadswerken, waarvan Abraham van der Hart directeur was. Die kwam al snel met algemene instructies, stelde het lettertype vast en liet sets letters in blik vervaardigen voor de schilders. Ook de houten borden werden uniform uitgevoerd, namelijk 10 duim bij 2¼ voet, ofwel 25 bij 64 centimeter. Die dienden op de hoekhuizen aangebracht te worden. Er werden in totaal ongeveer 1900 borden in de stad aangebracht. Opnieuw werden sancties afgekondigd voor voor het geval men de borden zou saboteren.

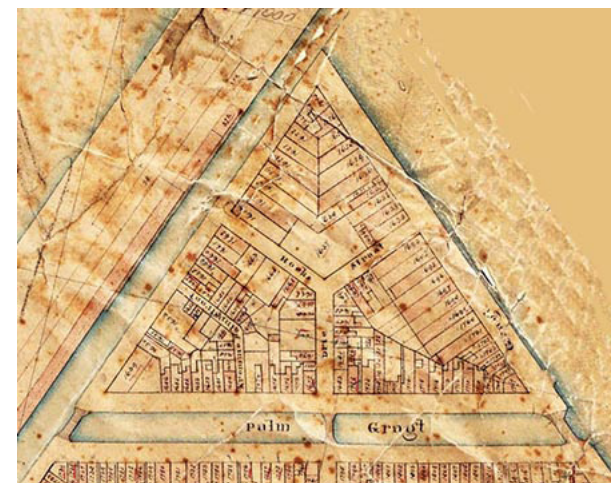
Proclamatie van een waarschuwing om het aanbrengen van de straatnaamborden niets in de weg te leggen. Gepubliceerd op 13 juli 1796 uit naam van G. Brender á Brandis, secretaris van de Raad der Gemeente Amsterdam.

De minuutplans van 1811

De vroegste kaarten met genummerde percelen zijn de minuutplans, zoals die door de Rijksdienst Cultureel Erfgoed bewaard worden en online ter beschikking staan. In 1810 werd Nederland bij het Franse keizerrijk ingelijfd en in 1811 werd bij keizerlijk decreet gelast het kadaster naar de normen van het 'Recueil Méthodique' volledig opnieuw op te bouwen. De nummers op de daarna gemaakte minuutplans zijn dus kadastrale nummers. Bij de start van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 werd het systeem niet overboord gezet maar – als zovele Franse systemen, inclusief de Code Napoleon – voorlopig gehandhaafd omdat ze duidelijk beter waren dan de oude systemen uit de tijd van de Republiek. In 1832 werd het Kadaster hervormd maar de minuutplans bleven uitdrukkelijk van kracht en werden alleen aangevuld en waar nodig verbeterd. De minuutplans zijn vervaardigd onder verantwoordelijkheid van de Directeur der Directe Belastingen. De Amsterdamse kaarten zijn getekend tussen 1820 en 1825. Een kopie van deze set kaarten wordt op het Stadsarchief bewaard maar is niet gedigitaliseerd.

De huisnummering in Amsterdam

Boven:

Fragment van het minuutplan links met het noordelijkste puntje van de Jordaan met de Palmgracht onder en de kruising Lijnbaansgracht-Brouwersgracht boven. Het stads-korenpakhuys aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 1625. Het pakhuys om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 1624. Afb: RCE

Deze minuutplans komen voor in de collectie van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed in Amersfoort.

Links:

Het minuutplan van de Jordaan-Noord, opgezet in 1811 en bijgehouden tot 1832.

Klik de afbeelding om een hogere resolutie te zien, waarbij de perceelnummers zichtbaar worden. Afb: RCE

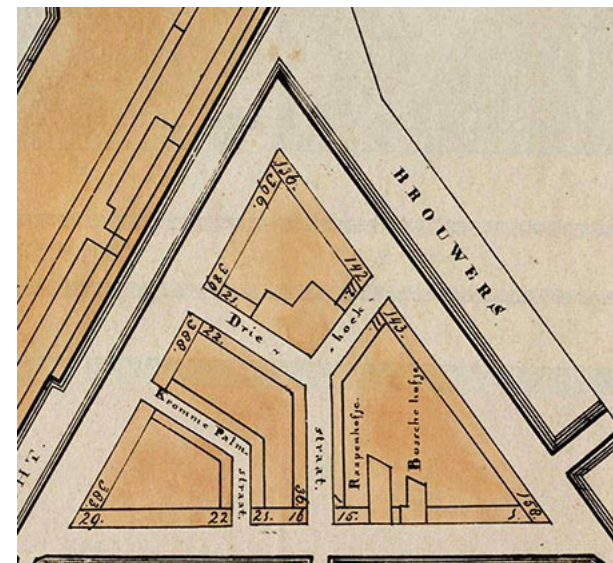
Nieuwe buurtindeling van 1850

Omdat de regering meer inzicht wilde krijgen in de demografische ontwikkelingen in het land kregen de gemeenten de op 1 januari 1850 opdracht de bevolking uniform te registreren. Dit om van de vele fouten uit de volkstelling van 1795 af te komen. De opdracht bestond voor steden met meer dan 5000 inwoners uit een verdeling in buurten. Voor Amsterdam betekende dit een verdeling in 50 buurten: 46 binnen de Singelgracht en 4 erbuiten. De buurten kregen een letter(combinatie), van A t/m ZZ met overslaan van J en JJ. Amsterdam kon het toch niet laten om de buurten verder te verdelen in afdelingen, al naar gelang de stadsdelen druk bevolkt waren of niet. Sommige buurten, zoals buurt QQ (noordelijke Jordaan) kenden zeven afdelingen. Een enorm uitgebreide maar nog maar matig bewoonde wijk als YY (de latere Pijp) maar één. De uitgeverij Mortier, Covens & Zoon gaf een map kaarten uit van deze indeling. Hun klanten waren makelaars, aannemers, notarissen, enzovoort. Van de toen gehanteerde huisnummering, de “kleine nummers”, plaatste Mortier/Covens alleen die van de hoekpanden op de kaart. Verder ontbraken de perceelgrenzen, zodat men voor studiedoeleinden altijd een jongere kaart dient te raadplegen om een tussenliggend nummer te bepalen.

De kaarten en kaartfragmenten die op deze en alle volgende pagina's te zien zijn, komen uit originelen die in het Stadsarchief Amsterdam aanwezig zijn.

Links: Buurtmeester Jan ter Gouw tekende in 1851 het nieuwe buurtbordje op het hoekhuis aan de Amstel in zijn buurt Z, 4e afdeling. De meer bekende geëmailleerde buurt- en straatnaamborden kwam pas later in gebruik. Afb: Stadsarchief Amsterdam

Uitgeverij Mortier, Covens en Zoon maakte onmiddellijk na de buurtindeling van 1850 een set kaarten waarop de kleine nummers van 1796 waren aangegeven. De kleurcodes gaven de verschillende afdelingen binnen de buurt aan. Het aantal daarvan was afhankelijk van de hoeveelheid mensen die er woonde. De schaal wisselde, zodat de buurt steeds op een kaart met standaardafmetingen paste.

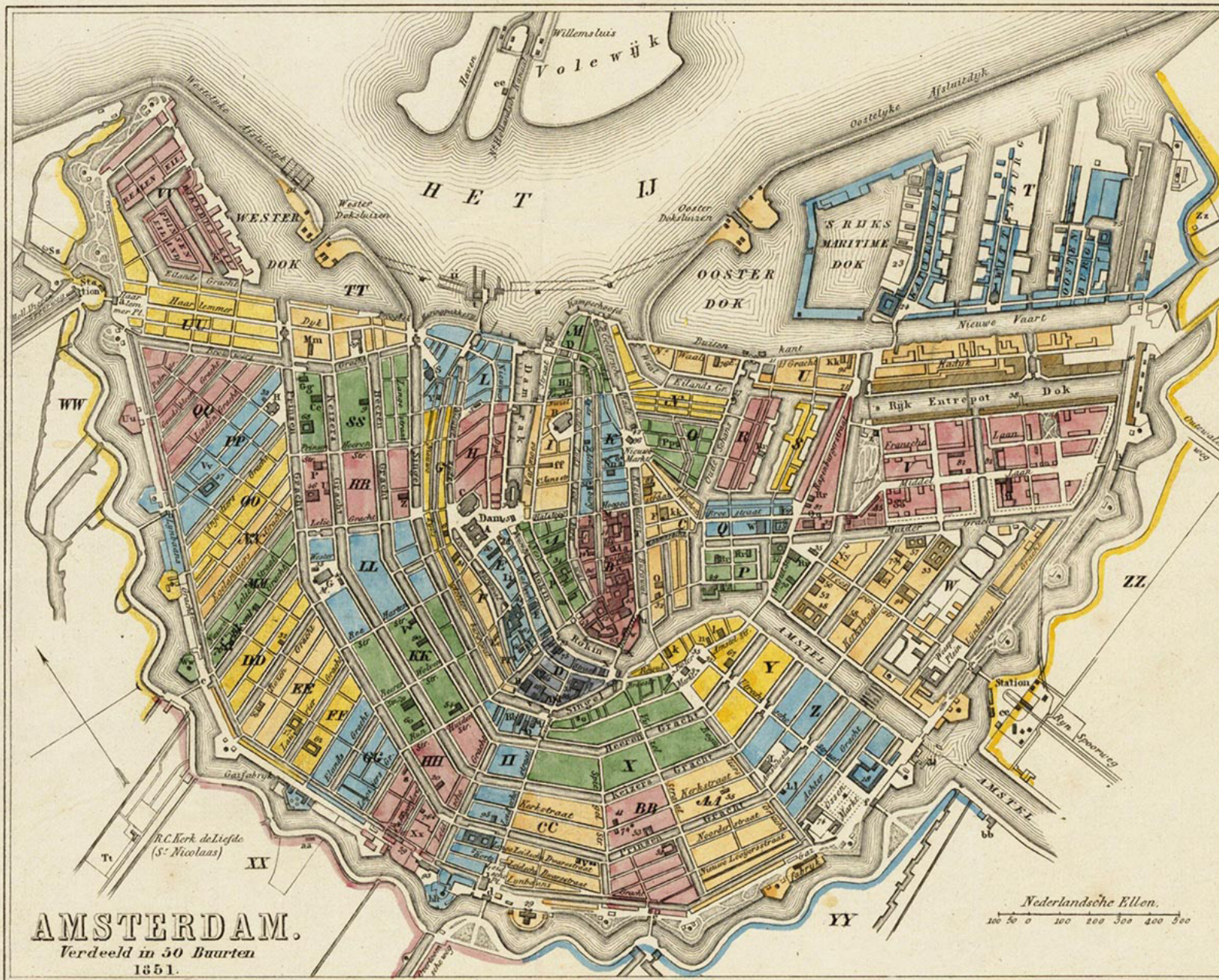
Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuis aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 136. Het pakhuis om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 396.

Amsterdam verdeeld in 50 buurten - 1851

Kaart van Amsterdam. Ontwerp van P.H. Witkamp en gegraveerd door Van Baarsel en Tuyn. Schaal ca. 1:19.000. Deze tweede uitgave is uitgegeven door M. Schooneveld & Zoon. De verdeling in 50 buurten is ingekleurd. Oriëntatie: NNO boven.

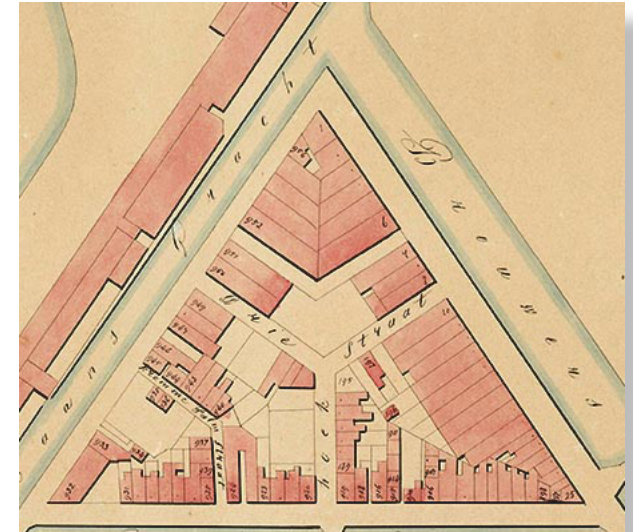
Dit is alleen het kaartgedeelte van de uitgave. Op het origineel staan in twee legenda's alle wereldlijke en kerkelijke gebouwen, gestichten, instellingen, scholen, enzovoort aangegeven.

In de korte periode van 1850 tot de invoering van de nieuwe huisnummers in 1853 vertoonden sommige kaarten, als de schaal dat toeliet, nog de kleine nummers van 1796.

Nieuwe nummering van 1853

Op 22 december 1849 werd bij Koninklijk Besluit de wet op het Bevolkingsregister van kracht. Het stadsbestuur van Amsterdam kreeg opdracht een buurtindeling te maken. Amsterdam had de stad altijd in wijken verdeeld en die term moest opeens overboord. Het stadsbestuur greep de gelegenheid aan om eveneens de huisnummering te wijzigen. Opnieuw werd de huisnummering per stadsdeel ingevoerd, dit keer per buurt. Daarbij telde de huisnummering rustig om de hoek van een huizenblok door in een andere straat. De nummering werd daarvoor opnieuw veranderd in een onoverzichtelijke chaos, waar een buitenstaander niet meer uitkwam. Om nog enigszins de richting te bepalen werd bepaald dat de buurtletter aan het adres toegevoegd zou worden. De Utrechtsestraat begon bij het Rembrandtplein met nr.Y292 (W) en Y345 (O). Buurt Y liep door tot de Keizersgracht, waar de Utrechtsestraat afsloot met Y315 (W) en Y316 (O). Aan de andere kant van de Keizersgracht stond Utrechtsestraat Z1, halverwege de straat, Aan de overkant stond nr.Z861. Het is duidelijk dat deze nummering in theorie voldoende was voor belastingen en statistieken maar niet in het veld om huizen op te sporen. Terug bij af!

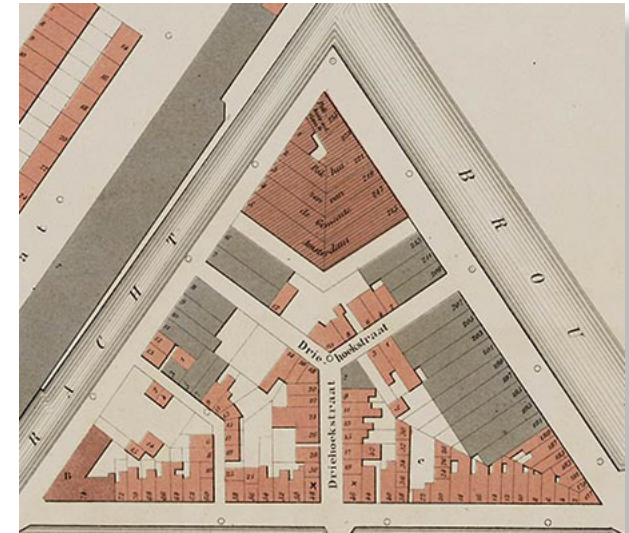
In 1853 werden door Publieke Werken van Amsterdam buurtkaarten vervaardigd met de nieuwe nummering die dat jaar van kracht werd. We zien hier van buurt QQ de 1e afdeling. Van afdeling 2 t/m 7 was een aparte kaart.

Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuis aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 1. Het pakhuis om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 956.

Nummering van 1876

De bevolking zag de nummering helemaal niet zitten en die geluiden drongen door tot de Raadszaal. In 1875 ging de kogel door de kerk en besloot de Gemeenteraad, tegen de wens van B&W, de nummering opnieuw te veranderen. Het dwingende nummering per buurt werd vervangen door (opnieuw) een buurtgrens-overschrijdende nummering, net als die van 1796 maar toch iets anders. Een gracht of straat nummerde nu aan beide zijde van laag naar hoog; links de oneven en rechts de even nummers. De oriëntatie vanuit de Dam bleef. Dit systeem werkte goed, zo goed dat we het vandaag nog steeds hanteren.

Soms gaat er in de loop der jaren alsnog iets mis. Enkelzijdig bebouwde grachten en straten werden doorgenummerd, d.w.z. even en oneven niet gescheiden maar 1, 2, 3, enzovoort. We vinden diverse voorbeelden van zo'n nummering, zoals de Noordermarkt en het Damrak. Bij de laatste ging het alsnog mis toen het grootste deel ervan gedempt werd en hier en daar ook bebouwd met beurs en Bijenkorf. De beurs van Berlage kreeg aanvankelijk een nummer op het Beursplein maar na het opheffen van de koopmansbeurs en het in delen verhuren van de ruimten heeft men een noodgreep toegepast. Waar de nummering van het Damrak aan de westzijde ophoudt (nu 98) gaat die met een flinke reserve aan de oostzijde verder (213 t/m 367).

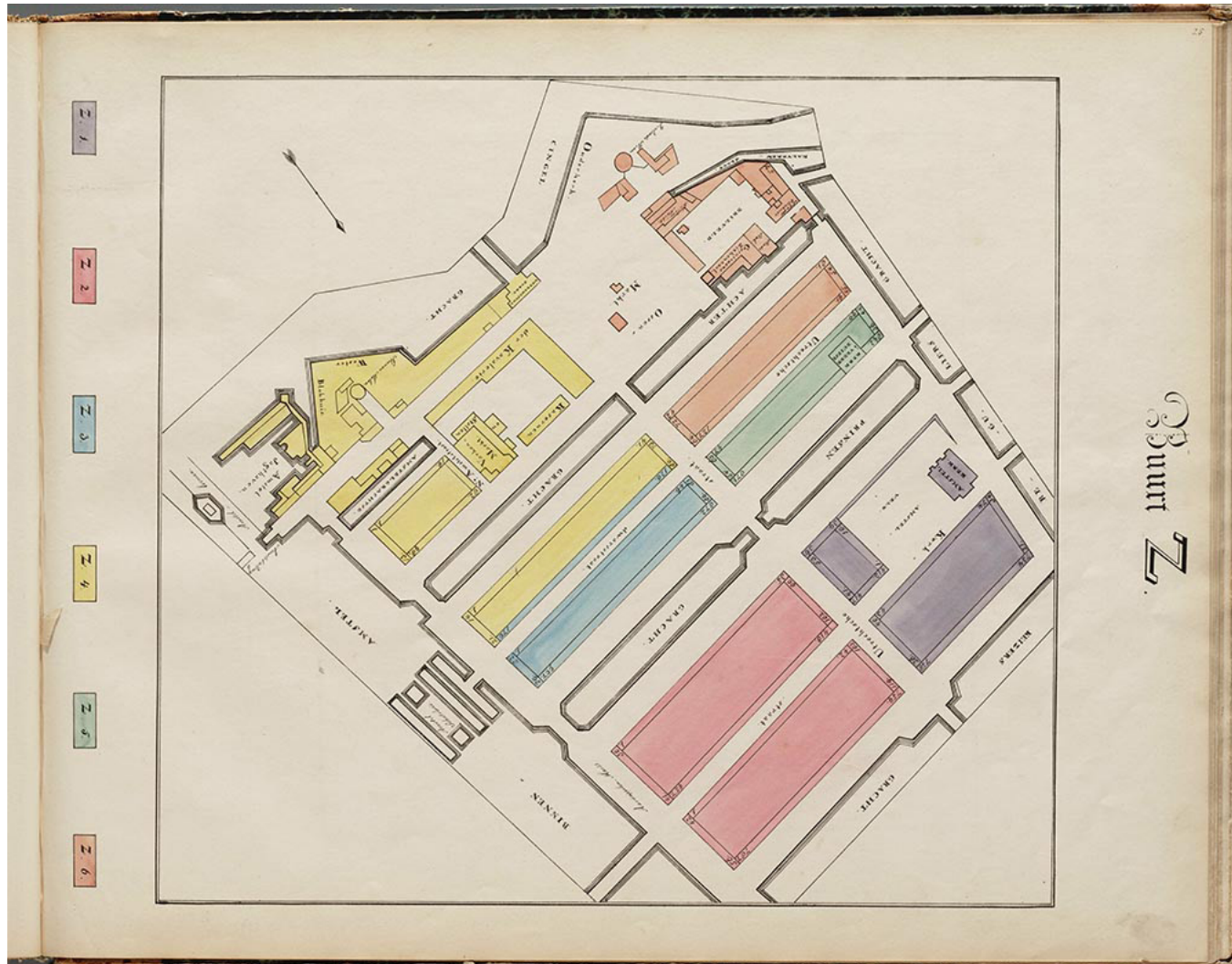
In 1876 werd eindelijk de zo zeer gewenste nummering ingevoerd met nummers per straat of gracht en aan beide straatzijden van laag tot hoog. Die nummering beviel zo goed dat we hem vandaag nog steeds hanteren.

Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuys aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 225. Het pakhuys om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 1.

Buurткаarten

Van al deze huisnummeringen zijn in het Stadsarchief Amsterdam kaarten aanwezig in de vorm van buurtkaarten. Amsterdam was in de negentiende eeuw in een toenemend aantal buurten verdeeld. Het archief bevat inmiddels ongeveer 3500 verschillende kaarten in een schaal die varieert van 1:500 tot 1:2000.

Onderstaand een blad van de map van Mortier, Covens en Zoon uit 1850.

De huisnummering in Amsterdam

Boven:

Titelblad van de uitgave uit 1850 van boek- en kaartuitgever Mortier, Covens en Zoon.

Links:

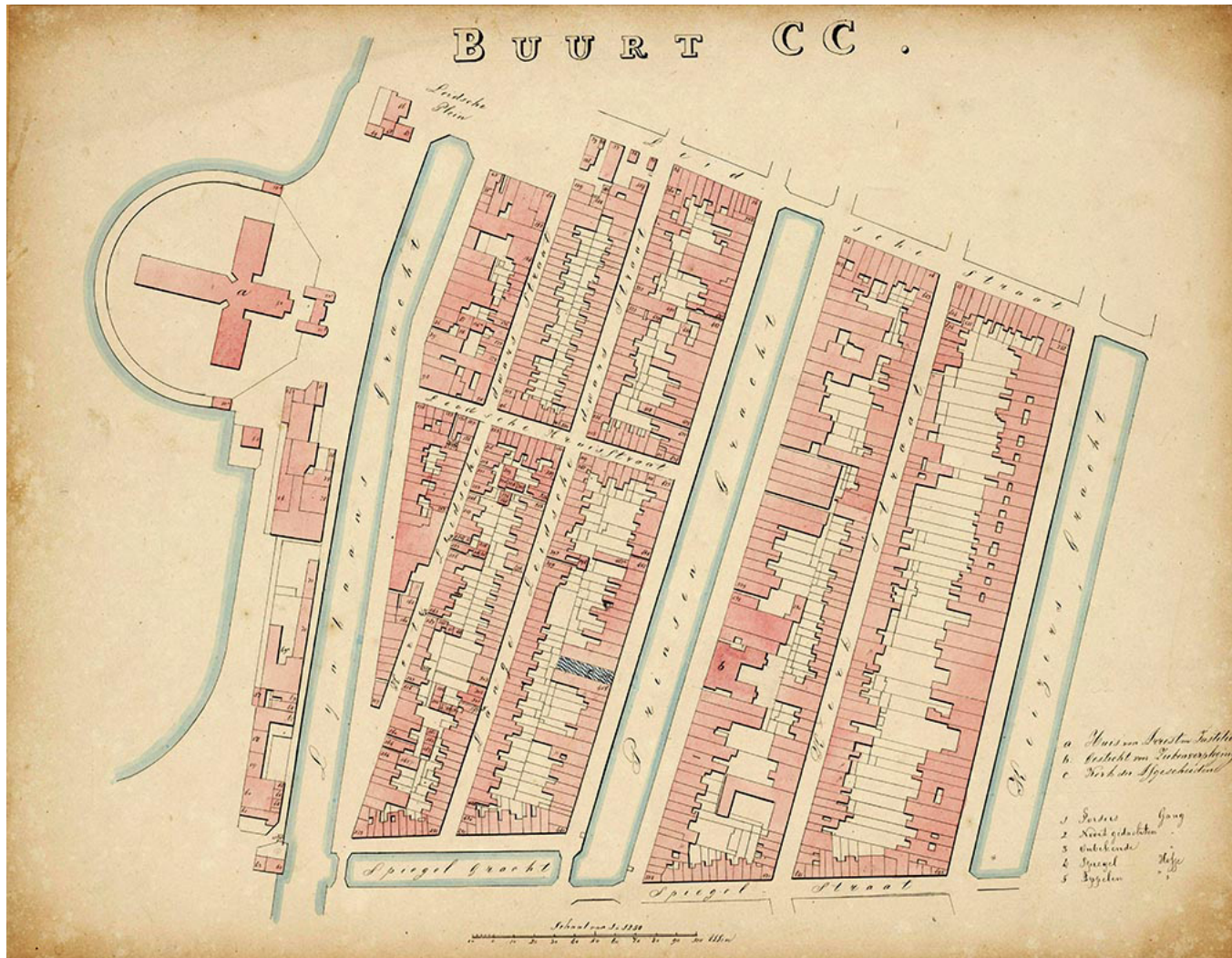
Een blad uit een ingebonden exemplaar, in dit geval buurt Z van Keizersgracht tot schans, rond de Utrechtsestraat. De kaart is op de schaal 1:2000.

Buurt Z was verdeeld in zes afdelingen, die met de hand van een kleur werd voorzien. Op de legenda links staat aangegeven welk afdelingsnummer bij een kleur hoort.

De kaarten zijn in principe niet op Noord georiënteerd om in een zo groot mogelijke schaal op het blad te passen.

1853

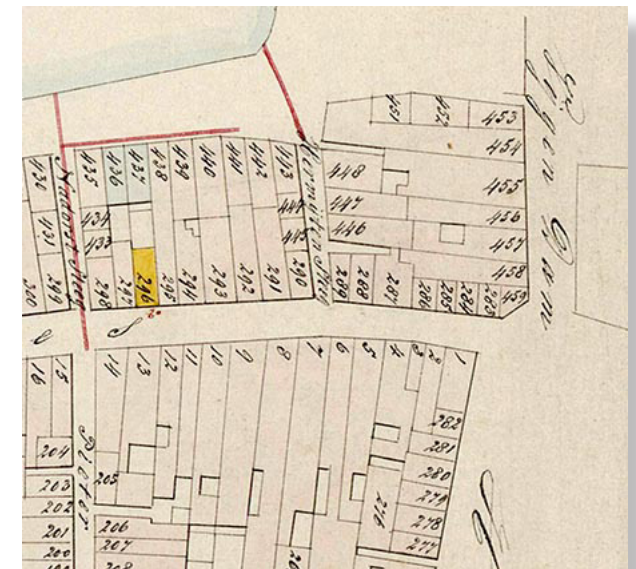
In 1852 voerde het stadsbestuur, in verband met de buurtindeling, een nieuwe nummering van de percelen in. Publieke Werken tekende buurtkaarten met de nummering die in 1853 van kracht werd. De eerste generatie van deze kaarten vertoont net als bij Mortier/Covens alleen de nummers van de hoekpanden. De daarop volgende serie van 46 buurten, verdeeld over 64 kaarten, tonen alle huisnummers (zie voorbeelden rechts). Alle tot nu genoemde kaarten, behalve de uitgave van Mortier/Covens, waren met de hand getekend.

De huisnummering in Amsterdam

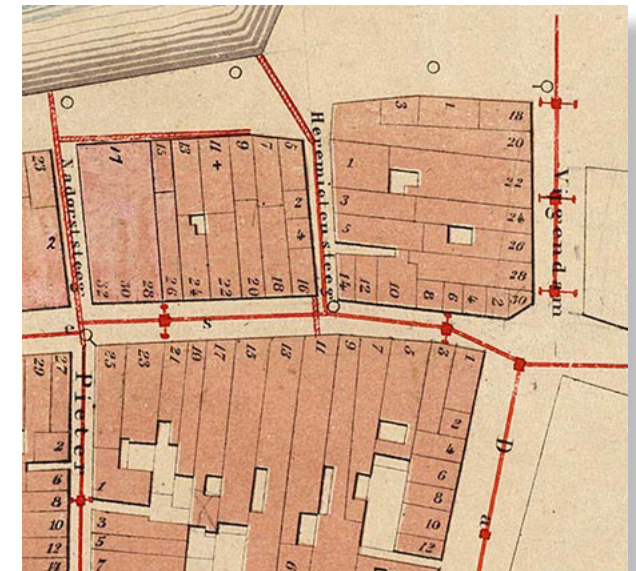
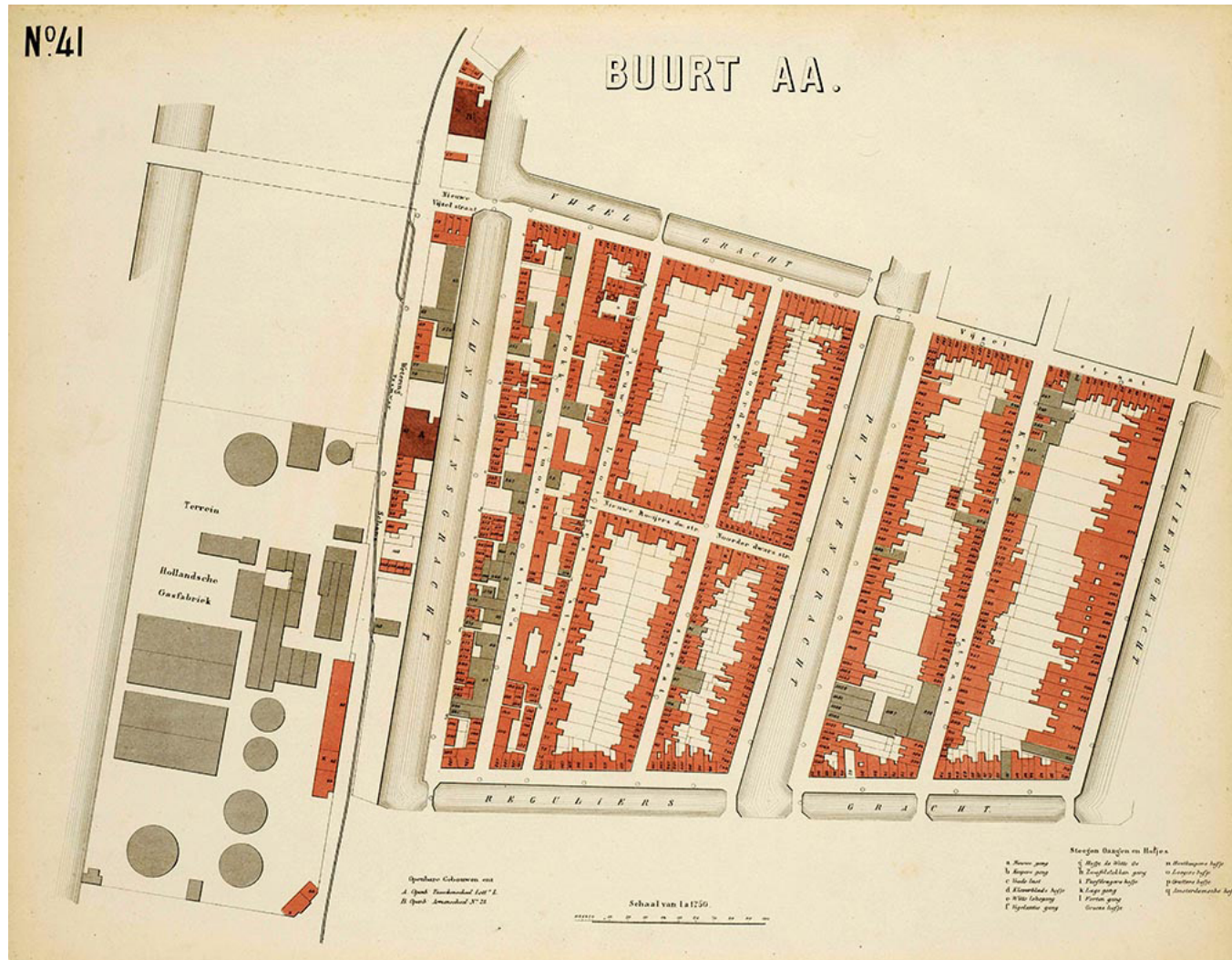

Boven het begin van de Nes op de kaart van 1853. Onder hetzelfde fragment kort na 1866, met daarop aangegeven de percelen waar cholera-doden vielen (geel gemarkeerd).

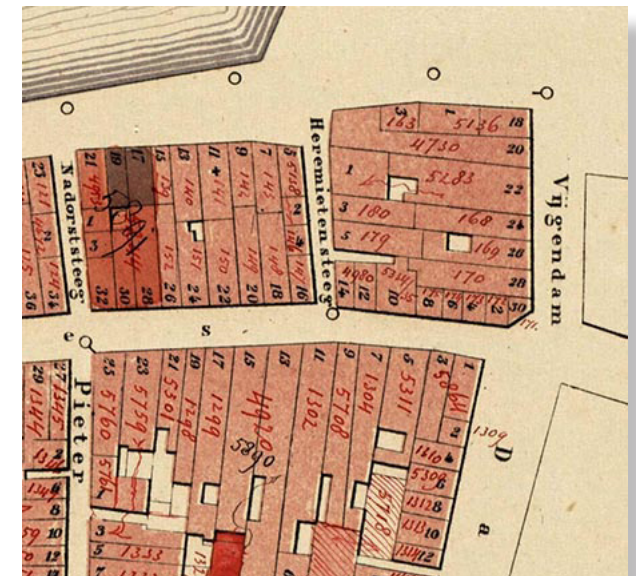

1876

Publieke Werken maakte een nieuwe set kaarten van de nummering van 1875-1876. Aan de hand van zo'n bijgewerkte set kaarten lithografeerde drukkerij Smulders & Co in opdracht van uitgeverij J.C.Loman Jr. een nieuwe set van 101 kaarten in de schaal 1:1250 in een kartonnen map. Door de uniforme schaal werden sommige buurten over meerdere bladen verdeeld. Op deze kaarten zijn alle percelen voorzien van het bijpassende huisnummer.

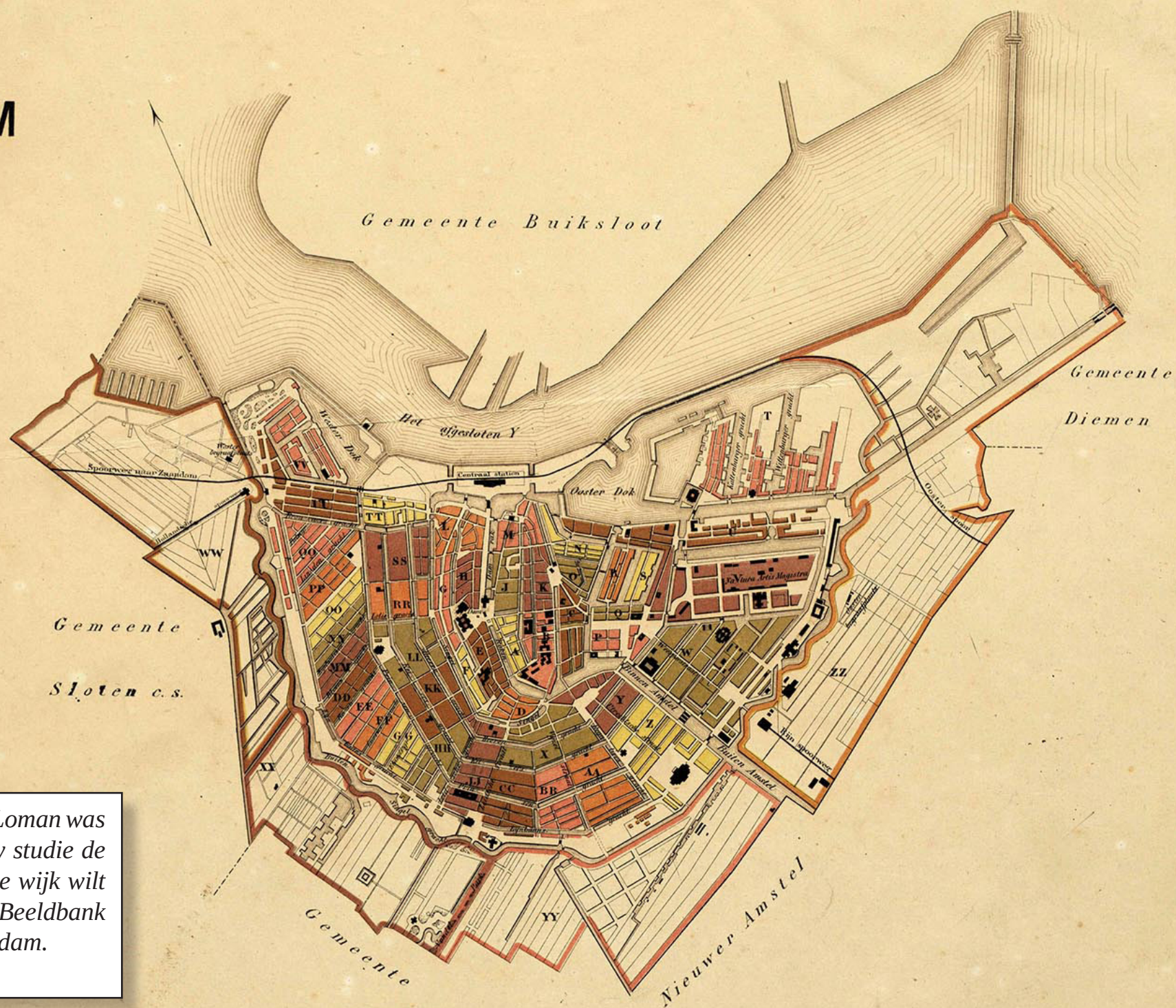
PW gebruikte de Lomankaarten o.a. voor het intekenen van het Liernur-rioolstelsel (boven) en in 1892 om de kadastrale nummers in alle percelen bij te schrijven.

GEMEENTE AMSTERDAM

met aanwijzing
van de verdeling
in

BUURTEN.

Onderdeel van de Atlas van Loman was dit indexblad. Als u voor uw studie de buurtletter van een bepaalde wijk wilt weten kunt u inloggen bij de Beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam.

[Klik hier.](#)

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

